

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Інститут українознавства ім.І. Крип'якевича
Спеціалізована вчена рада Д 04.09.01

На правах рукопису

ТАНЧИН Ігор Зіновійович

**ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ УКРАЇНИ
СЕРЕД СІЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ В ПЕРІОД ВИЗВОЛЬНИХ
ЗМАГАНЬ 1917-1920 рр.**

Спеціальність 07.00.01 - історія України

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Львів - 1995

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича
Спеціалізована вчена рада Д 04.09.01

На правах рукопису

ТАНЧИН Ігор Зіновійович

**ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ УКРАЇНИ
СЕРЕД СІЛЬСЬКОЇ МОЛОДІ В ПЕРІОД ВИЗВОЛЬНИХ
ЗМАГАНЬ 1917-1920 рр.**

Спеціальність 07.00.01 - історія України

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Львів - 1995

Дисертація виконана на кафедрі політичної історії
Франка

ЛНБ України ім. В. Стефаника

00761159 (Т)

Науковий керівник - кандидат історичних наук

Офіційні опоненти - доктор історичних наук, професор Дешинський Л. Є.
- кандидат історичних наук, доцент Гелей С. Д.

Провідна установа - Інститут національних відносин і політології
НАН України (м. Київ):

Захист відбується 14. 11. 1995 р. о 15 годині на засіданні Спеціалізованої вченої
ради Д 04.09.01 в Інституті українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (290008, м. Львів,
вул. В. Винниченка, 24)

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України

Автореферат розісланий ..... 1995 р.

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Вчений секретар Спеціалізованої вченої
ради, кандидат історичних наук

Ф. І. СТЕБЛІЙ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Поява самостійної Української держави ставить перед дослідниками завдання об'єктивного вивчення її історії. Повна залежність радянської історичної науки від компартійних установок і вказівок офіційної влади привела до того, що, як було відзначено на Першому "круглому столі" українських істориків у вересні 1990 року, "про новітній період історії України не маємо на сьогодні жодної нефальсифікованої і недеформованої роботи"¹. Саме ця обставина послужила причиною нинішньої загостреної масової уваги до історії нашої країни. Історія якнайтісніше пов'язана з сучасністю, і інтерес до неї викликаний тим, що вона постійно виходить на складні, нерідко гострі, політичні, правові, національні та інші проблеми. Відтворення правдивої історії України має ще й важливе інтегруюче значення для нашого народу, забезпечуючи шляхом витворення спільних історичних вартостей взаєморозуміння людей, зв'язок поколінь і соціальне виховання громадян.

Особливий інтерес становить історія українських визвольних змагань 1917-1920 рр. Вона має не лише академічний інтерес. Історія української революції 1917-1920 рр. є важливим комплексом політичних проблем та способів їх розв'язання, який багато у чому визначає сучасну українську національну свідомість та політичну думку. Період українських визвольних змагань 1917-1920 рр. є одним із тих ключових фрагментів історії народу, який має величезне значення для формування необхідних умов для культурного, соціального, економічного самовизначення народу, особливо його молодшого покоління, для усвідомлення ним себе як особливої етнічної спільноти, відмінної від інших, як особливої цілісності.

Значний інтерес у зв'язку з цим становить з'ясування ролі молоді на цьому переломному етапі історії українського народу.

---

¹ Проблеми дослідження історії України. Збірник матеріалів Першого круглого стола істориків. Славсько, вересень, 1990// Праці НТШ. - Львів, 1993. - Т.2. - С. 102.

Молодіжний радикалізм, самовідданість і готовність до самопожертви в ім'я національно-державних ідеалів яскраво виявилися і відіграли важливу роль як у роки української революції 1917-1920 рр. (наприклад, битва під Крутами), так і в нинішню добу (політичне голодування і політичний страйк студентів у 1990 і 1992 рр.). Це породжує підвищену увагу до молоді з боку політичних партій і намагання заручитися її підтримкою у боротьбі за владу. Актуальність досліджень визначається також відсутністю спеціальних праць, присвячених діяльності політичних партій України серед молоді.

Молодь в усі часи була найбільш динамічною, мобільною і схильною до новизни частиною суспільства. Навіть на перший погляд, не піддаючи глибокому аналізу віковий склад учасників значних політичних подій минулого, бачимо серед них непропорційно велику кількість людей молодих. Це свідчить про взаємозв'язок віку і прагнення до соціально-політичних і культурних новацій. Не були винятком і події українських визвольних змагань 1917-1920 рр. Інтерес до сільської молоді в період української революції 1917-1920 рр. був зумовлений тим, що на той час селяни становили понад 75% всього населення України¹.

Предметом дослідження в дисертаційній роботі є боротьба політичних партій за сільську молодь у період українських визвольних змагань 1917-1920 рр. Серед партій, які діяли в українській революції 1917-1920 рр., автор зупинив свій науковий вибір на партіях більшовиків, українських есерів та українських соціал-демократів і партіях, які утворилися з лівих фракцій двох останніх, відповідно: боротьбистів та укапістів. Роблячи свій вибір, дисертант виходив з наступних міркувань: більшовики — партія, яка здобула перемогу в революційних змаганнях 1917-1920 рр. Українська Соціал-Демократична Робітнича Партія (УСДРП) і Українська Партія Соціалістів-Революціонерів (УПСР) були найбільш впливовими з числа українських політичних партій

---

¹ Стахів М. Україна проти більшовиків. Нариси з історії агресії Советської Росії.- Кн. 2. - Тернопіль: Тернопіль, 1993.- С.186.

періоду визвольних змагань 1917-1920 рр. Їх представники відігравали провідну роль у діяльності Центральної Ради, очолювали антигетьманське повстання, виступали провідниками Української Народної Республіки в добу Директорії. Українська Комуністична Парія (боротьбистів) та Українська Комуністична Партія (т.зв. укапісти) — представники націонал-комуністичної течії в українському визвольному русі 1917-1920 рр. Вони намагалися поєднати ідею національного відродження та державної самостійності України з комуністичною ідеологією. Ці партії у багатьох питаннях займали проміжне становище між УСДРП та УПСР з одного боку і РКП(б) — з другого. Боротьбистами і укапістами, як і більшовиками, на певному етапі діяльності були створені власні молодіжні спілки, що відіграли значну роль у залученні сільського юнацтва на бік цих партій.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період українських визвольних змагань 1917-1920 рр., який характеризується крайнім загостренням соціальних, національних та політичних проблем і появою та активною діяльністю на українській політичній сцені партій, кожна з яких по-своєму бачила шляхи їх вирішення. Одним з головних напрямків діяльності цих партій була робота, спрямована на опанування українського села, в тому числі і шляхом включення у сферу свого впливу найдинамічнішої категорії сільського населення — молоді. Оскільки вказаний період відзначається винятковим динамізмом у розвитку політичної ситуації — протягом нього відбувалися розколи традиційних партій і поява нових, змінювалися їх політичні пріоритети, форми та методи діяльності — тому в дисертації здійснено спробу ув'язати вивчення впливів кожної із зазначених вище партій на сільську молодь із конкретно історичною обстановкою на різних етапах української революції 1917-1920 рр. Автор вдався до поєднання хронологічного шляху дослідження з вивченням основних методів діяльності кожної з партій по залученню на свій бік сільського юнацтва.

У межах даного хронологічного періоду дисертантом виділено три етапи, кожному з яких властива власна специфіка діяльності політичних

партій. Перший етап — березень 1917 р.-квітень 1918 р., охоплює добу Центральної Ради. Протягом нього Україна пройшла шлях від колонії у складі Росії до відродження власної держави. Цей процес відбувався в умовах виходу із підпілля та розширення діяльності політичних партій, що супроводжувалось гострою політичною боротьбою між ними. Питання про владу в Україні на цьому етапі вирішувалося у протистоянні Центральної Ради, в якій найвпливовішими були політичні партії українських есерів та соціал-демократів, і Народного Секретаріату, сформованого партією більшовиків у грудні 1917 р.

Другий етап — квітень 1918-грудень 1919 рр., охоплює добу Гетьманщини та частково Директорії УНР. Для нього властива діяльність націонал-демократичних партій та більшовиків у нелегальних умовах у період Гетьманщини і боротьба їх за владу в період Директорії. У партіях українських есерів і соціал-демократів відбувся процес внутрішнього розмежування — з'явилися ліві течії, які пізніше об'єдналися в партії боротьбистів та укапівців. Ліві шукали порозуміння з більшовиками, багато у чому копіювали їх форми і методи роботи. В 1918-1919 рр., у період Директорії, в національному русі почали діяти практично два протиборствуючі табори — відверто антибільшовицьки настроєна українська революційна демократія, представниками якої були УПСР та УСДРП, і табір, який за певних умов був схильний до компромісу з більшовиками — партії, що виникли з лівих фракцій УПСР та УСДРП.

Третій етап охоплює період з грудня 1919 р. до кінця 1920 р. Він відзначається боротьбою політичних партій в Україні в умовах утвердження більшовицького режиму.

Історіографія проблеми. Вивченню боротьби політичних партій за сільську молодь у період української визвольних змагань 1917-1920 рр. історична наука спеціальної уваги не приділяла.

У центрі наукових інтересів радянських дослідників перебувала історія партії більшовиків, причому у своїх працях радянські вчені були змушені здебільшого відображати не об'єктивний історичний процес, а той, який задавався партійними установками. Головною метою цих робіт

було намагання за всяку ціну доказати, що більшовизм був добровільним вибором українського народу, а проти нього виступала ніби то лише жменька націоналістичної буржуазії та політичних авантюристів. Стосовно історії небільшовицьких партій, які діяли в період української революції 1917-1920 рр., то на думку визнаного фахівця з цієї проблеми І. Кураса, на сьогодні в українській історіографії недостатньо вивчені навіть такі конкретні питання, як програма, тактика, організаційні основи, чисельність партій, причини їх невдач¹.

Проте, хоча тенденційно і упереджено, радянська історіографія все-таки заторкувала деякі аспекти історії небільшовицьких партій. Можемо виділити декілька етапів у розвитку історіографії зазначеної проблеми.

Перший етап охоплює двадцять роки. Для радянської історіографії даного періоду характерне те, що більшовицький режим у той час ще допускав відносну свободу викладу фактичного матеріалу. Данина політичній системі виявлялася у тенденційній оцінці фактів, але істориків ще не примушували до прямої фальсифікації минулого. Для цього періоду характерні публікації історичних праць, авторами яких були безпосередні учасники революційних подій в Україні². Хоча роботи ці написані з цілком певних апологетичних позицій, все-таки автори зберігали об'єктивність, розповідаючи про перші кроки більшовиків по створенню комсомолу України, про роботу комсомолу серед сільської молоді. Автори відзначають, що вона була утруднена боротьбою із конкуруючими юнацькими спілками³.

Центром збору, обробки та публікації наукових праць,

---

1 Див.: Гошуляк І. Л. Політичні аспекти історії громадянської війни на Україні// Укр. іст. журн. - 1990. - №12. - С.44.

2 Скрипник М. Історія української революції на Україні. - Харків; 1923; Бош Е. Год борьбы: борьба за власть на Украине с апреля 1917 года до немецкой оккупации. - М. - Л.; 1925; Фурер В. Борьба за Жовтень на селі. - Харків, 1928 та ін.

3 Зарва Й. К ликвидации УКРЮС// Юношеское движение. - 1925. - №3/4; Ісаєв І. Комсомол у боротьбі з націоналістичними супротивниками// Юнацький рух. - 1929. - №1 та ін.

документів і матеріалів з історії комсомольського й молодіжного руху у цей період був журнал "Юнацький рух". У ньому було опубліковано ряд статей, що розповідають про заснування сільських комсомольських організацій та боротьбу КСМУ проти своїх політичних противників, найавторитетнішими з яких були КЮС та "Просвіти"¹.

Деякі дані про діяльність політичних партій в українському селі у 1917-1920 рр. можна почерпнути зі статей, опублікованих у двадцяті роки в журналах "Літопис революції" і "Червоний шлях"².

З початку тридцятих років в історіографії даного питання починається другий період, який співпадає з ліквідацією процесу українізації. Він супроводжувався розгромом історичної школи, яка склалася у двадцяті роки і представники якої зберігали навички самостійного мислення та вірність фактам. В Україні гоніння на істориків привели до репресій, закриття журналів, в т.ч. журналу "Літопис революції" в 1933 році. Тоді ж було ліквідовано і журнал ЦК ЛКСМУ "Юнацький рух". Діяльність радянських істориків звелася до перекроювання і підганяння історичних явищ під кліше компартійних догм.

Третій етап охоплює період від середини п'ятдесятих років до 1991р. Після XX з'їзду КПРС (1956 р.) радянські історики, продовжуючи дотримуватися наперед заданих орієнтирів стосовно виправдання будь-яких дій більшовиків і безапеляційного засудження їхніх противників, стали робити це науковоподібніше, із залученням нових джерел та розширенням кола досліджуваних проблем. Але при цьому істина, як правило, ніколи не була цілковитою, вона дозувалася, довільно утиналася і часто замовчувалася. В центрі уваги радянських істориків і надалі залишалася партія більшовиків. Вийшло в світ ряд праць з

---

1 Райченко І. В борьбе и за работой// Юношеское движение.- 1925.- №3/4; КСРМУ на селі ко времени II Всеукраинского съезда// Юношеское движение.- 1925.- №3/4; Комсомольська організація в Конотопському районі// Юнацький рух.- 1930.- №2/7; Як народжувався комсомол на Сумщині// Юнацький рух.- 1931.- №4 та ін.

2 Клуний Г. В боротьбі за селянство// Червоний шлях.- 1926.- №4; Попов П. Петлюровское подполье на Правобережной Украине// Летопись революции.- 1926.- №6; Козуб І. Повстання проти Гетьманщини та Петлюрівщини// Літопис революції.- 1930.- №5 та ін.

історико-партійної тематики концептуального характеру, які задавали тон і напрям у вивченні окремих проблем історії більшовицької партії, в тому числі і її агітаційно-пропагандистської та організаційної роботи серед української сільської молоді¹.

Загалом, історії комсомолу в радянській історичній науці приділено досить багато уваги. Характеристику тих робіт, у яких розкривається агітаційно-пропагандистська і організаційна діяльність більшовиків серед молоді у 1917-1920 рр., можна отримати, звернувшись до спеціальної історіографічної літератури². Серед історіографічних робіт є й такі, що присвячені розгляду праць про діяльність більшовиків серед української молоді, в тому числі й сільської³.

З кінця шістдесятих — початку сімдесятих років такі дослідники, як Ю. Гамрецький, Ю. Клінтух, В. Полушкіна, А. Сабінін, В. Чирко та ін. опублікували роботи, які висвітлювали окремі сторінки історії українських партій, що діяли у період визвольних змагань 1917-1920 рр.⁴ Ці роботи

---

1 История Коммунистической партии Советского Союза: В 6-ти т. - М., 1964-1968. - Т.1-3: Очерки истории Коммунистической партии Украины. - К., 1977; Славный путь Ленинского комсомола: История ВЛКСМ. - М., 1978; История ЛКСМ Украины. - К., 1978.

2 Трущенко Н.В. Партийное руководство комсомолом. 1918-1920 гг. (источниковедение и историография). - Горький., 1970; Його ж. Комсомол - Верный помощник партии в годы гражданской войны и иностранной военной интервенции. Историография. - М., 1974; Його ж. Историография истории ВЛКСМ. - М., 1982; Зубков В.А. Комсомол и коммунистическое воспитание молодежи (1918- июнь 1941), Историографический очерк. - Л., 1978; Педан С.А. Партия и комсомол (1918-1945). Историографический очерк. - Л., 1978.

3 Давидюк А.Т. Историография деятельности Коммунистической партии Украины по идейно-политическому укреплению комсомольских организаций в 1920-1925 гг.// Историография истории ВЛКСМ. - Ч.2. - М., 1975. - С. 77-80; Панибудьласка В. Повышать качество исследований по истории комсомола (обзор литературы)// Коммунист Украины. - 1961. - №7. - С.86-92.

4 Гамрецький Ю.М. Криза дрібнобуржуазних партій на Україні в 1971 році.// Укр.іст. журн. - 1976. - №12; Клінтух Ю.Ф. Крах идеологии и политики мелкобуржуазной националистической партии боротьбистов. Лекция, прочитанная слушателям ВПШ при ЦК Компартии Украины (на правах рукописи). - К., 1972; Полушкіна В.А. Рост влияния большевиков в массах и крах мелкобуржуазных партий на Украине на завершающем этапе гражданской войны. Автореф. канд. дисс. - К., 1972; Сабінін А.С. Идейный и организационный крах мелобуржуазных партий на Украине (конец 1920-1925 гг.). Автореф. канд. дисс. - К., 1972; Чирко В.А. Крах идеологии та політики націоналістичної партії укаїстів. / Укр.іст. журн. - 1968. - №12 та ін.

здебільшого мали на меті дискредитувати українські партії. Але все-таки, введений ними у науковий обіг фактичний матеріал, хоча і був строго цензурованим і просіяним, заклав основу для майбутнього вивчення історії діяльності партій та міжпартійної боротьби в Україні у роки визвольних змагань 1917-1920.

Особливо цінними є монографії І.Кураса які вводять у науковий обіг велику кількість матеріалів з історії українських політичних партій¹. На думку дисертанта, їх можна навіть вважати першими в українській радянській науці спробами реабілітації, хоча би у фактографічному плані, українських партій періоду визвольних змагань. У згаданих працях розглядаються і деякі аспекти боротьби політичних партій за молодь, в тому числі і сільську.

З початку дев'яностих років почався сучасний етап в розвитку української історичної науки. Його найхарактернішою ознакою є звільнення історіографії від компартійних догм. Найбільш оперативною формою історіографічної революції стали "круглі столи". В червні 1990 р. історики, сфера інтересів яких охоплює період української революції 1917-1920 рр., в Інституті політичних досліджень провели засідання "круглого столу" для обговорення нових поглядів на вивчення історії цього періоду. Директор Інституту історії АН УРСР академік Ю.Кондуфор визнав необхідність пошуку кардинально нових підходів до висвітлення названого періоду, переосмислення всіх його найважливіших подій, глибокого і всебічного вивчення з цією метою документальної бази².

У вересні того ж року відбувся Перший міжнародний "круглий стіл" українців. Серед проблем, які знаходилися у центрі уваги вчених, була, зокрема, історія України новітньої доби. У вступній доповіді Ю.Сливка, відзначивши, що вивчення суспільно-політичних рухів у Радянському Союзі піддавалося фальсифікації і замовчуванню, підкреслив, що найголовніше питання, яке постає

1 Курас І.Ф. Торжество пролетарського інтернаціоналізму и крах мелкобуржуазных партий на Украине. - К., 1978; його ж. Повчальний урок історії. - К., 1986.

2 Див.: Гошуляк І. Л. Політичні аспекти історії громадянської війни на Україні// Укр.іст. журн. - 1990. - №12. - С. 38.

сьогодні перед істориками — зібрання документального матеріалу, сумлінний аналіз джерел і правдиве висвітлення на їх основі історії України¹.

Інститут історії України НАН України започаткував серію "Історичні зошити" — оперативні видання наукових розвідок співробітників інституту. Деякі з цих праць досліджують різні аспекти діяльності політичних партій в Україні у період визвольних змагань 1917-1920 рр. в т.ч. й серед молоді².

Для сучасного періоду розвитку української історіографії характерне широке використання у своїх працях українськими істориками доробку української еміграційної історіографії та робіт іноземних вчених. Багато цінних матеріалів з історії української революції подають праці В.Винниченка, Д.Дорошенка, І.Мазепи, П.Христюка³. Щоправда, за своїм характером ці роботи є не концепційним викладом історії, а швидше "літописами", набором фактографії. Однак, їх не можна віднести до джерел, оскільки автори виходять за рамки власних спогадів, залучаючи документи, газетні матеріали і певною мірою, систематизуючи і узагальнюючи історичні події 1917-1920 рр. в Україні. Але у багатьох фрагментах твори згаданих авторів нагадують радше публіцистику, а не об'єктивний науковий виклад. Епізоди і події, в яких вони самі брали участь і яким симпатизували, описані детально, а ті моменти, які проходили повз них, або свідчили не на їхню користь — залишалися непоміченими.

В окремих працях таких авторів, як В.Кедровський, І.Мазепа, О.Мишук, О.Назарук, П.Феденко, містяться сюжети, присвячені

1 Проблеми дослідження історії України. Збірник матеріалів Першого круглого стола істориків... - С. 104.

2 Кокін С.А., Мовчан О.М. Ликвідація більшовиками правосервіської меншовицької опозиції в Україні в 1920-1924 рр. - К., 1993; Грищенко А.П. Політичні сили у боротьбі за владу в Україні (кінець 1917-початок 1919 рр.). - К., 1993; Кульчицький С.В. УСРР в добу "воєнного комунізму" (1917-1920 рр.). - К., 1993; Прилуцький В.І. Небільшовицькі молодіжні об'єднання в УСРР в 20-ті роки. - К., 1993.

3 Винниченко В. Відродження нації: історія української революції (марець 1917р. - грудень 1918р.). - Київ-Відень - Т.1-3. - 1920; Дорошенко Д. Історія України 1917-1923рр. - Ужгород. Ч.1-2; Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917-1921рр. - Прага, 1942-1943. - Т.1-4; Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції, 1917-1920 рр. - Відень. 1921-1922. - Т.1-5.

агітаційно-пропагандистській діяльності українських партій. Однак, дані про роботу цих партій, скеровану спеціально на залучення до своїх лав сільського юнацтва у працях цих авторів відсутні¹.

Чималий доробок в галузі дослідження різних аспектів діяльності партії боротьбистів, зокрема, тих, що стосуються їхньої роботи із сільською молоддю, внесено в історичну науку англomовною монографією І. Майстренка "Боротьбизм"². Об'єктивністю й глибиною дослідження відзначається робота цього ж автора - "Історія Комуністичної партії України"³.

Метою пропонованої роботи є відтворення об'єктивної комплексної картини процесу боротьби партій за сільську молодь у роки української революції 1917-1920 рр. Автор прагне дослідити форми і методи діяльності політичних партій в сільському молодіжному середовищі, піддати критичному аналізу діяльність партії більшовиків у цій царині. Також вперше робиться спроба з'ясувати процес виникнення та діяльності небільшовицьких молодіжних спілок в українському селі.

Дисертант ставить перед собою наступні науково-дослідні завдання:

— показати, яке місце займала сільська молодь у планах і практичній діяльності найвпливовіших партій, що діяли в Україні в 1917-1920 рр.: КП(б)У, УСДРП, УПСР, УКП(б) та УКП;

— виявити причини відмінності політики згаданих партій стосовно сільського юнацтва;

— проаналізувати форми і методи діяльності досліджуваних партій по залученню на свій бік сільської молоді;

— дослідити процес виникнення та особливості діяльності в українському селі небільшовицьких молодіжних спілок;

— виявити, чи існує взаємозалежність досягнень партій на

---

1 Кедровський В. 1919 рік// Свобода. Український дневник у Джерзі-Ситі.- 1929.- 8, 9, 17 серпня; Мазепа І., Феденко П. З історії української революції.- Прага, 1930; Мишюк О. Доба директорії УНР.- Львів, 1938; Назарук О. Рік на Великій Україні.- Відень, 1920 та ін.

2 Maistrenko I. Borot'bism. A Chapter in the History of Ukrainian Communism.- New York.- 1954.

3 Майстренко І. Історія Комуністичної партії України, 1979.

політичній арені з ефективністю їх агітаційно-пропагандистської та організаційної роботи серед сільської молоді;

— відслідкувати динаміку змін і піддати критичному аналізу політику більшовиків щодо сільської молоді в роки української революції 1917-1920 рр.

Джерела. В основу дисертаційного дослідження покладено опубліковані документи, архівні матеріали та періодичні видання досліджуваних політичних партій за період 1917-1920 рр.

Опубліковані в СРСР документи стосуються тільки одного аспекту теми: діяльності партії більшовиків по створенню і керівництву Комуністичною Спілкою Молоді, а також по залученню сільського юнацтва в члени КСМУ¹. Цінними джерелами є мемуарні роботи як більшовиків — В.Антонова-Овсієнка, Є.Бош, В.Затонського, П.Хижняка, А.Яковлева і М.Окулика², так і діячів українського націонал-демократичного руху — Д.Дорошенка, В.Петріва, М.Омеляновича-Павленка, О.Назарука, І.Майстренка та ін.³

Важливими джерелами, в яких відображена суспільно-політична думка доби української революції; стратегія і тактика боротьби націонал-демократичних сил за відродження української державності є перевидані у нащ час політичні праці, промови, накази і відозви керівника Центральної Ради і Першого Президента України М.Грушевського⁴ та

1. Образование и деятельность комсомола Украины в годы гражданской войны: Док. и материалы. - К., 1959; Образование и деятельность комсомольской организации Харьковщины: 1917-1920 гг. Док. и материалы. - Харьков, 1961; Товарищ комсомол: Док. и материалы съездов, конференций и пленумов ЦК ВЛКСМ (1918-1968). - М., 1969; ЛКСМ України в рішеннях з'їздів та конференцій, 1919-1966. - К., 1969 та ін.

2. Антонов-Овсенко В. Записки о гражданской войне. - М., 1924. - Т.1-4; Затонський В. Уривки зі спогадів про українську революцію. // Літопис революції. - 1929. - №4. - С.139-172; №5/6. - С.115-141; Хижняк П. Особливий комуністичний. - К., 1960; Яковлев А., Окулык М. На пути исканий. - Харьков, 1924.

3. Дорошенко Д. Мої спогади про недавнє минуле. 1914-1918. - Львів, 1923; Петрів В. Спогади. 3 часів української революції (1917-1921). - Львів, 1927-1931. - Кн.1-3; Омелянович-Павленко М. Зимовий похід (6.12.1919-6.05.1920 рр.). - Каліш, 1934; Назарук О. Рік на Великій Україні. - Відень, 1920; Майстренко І. Історія мого покоління. - Едмонтон, 1985.

4. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. - К., 1991; його ж. На порозі нової України: гадки і мрії. - К., 1991.

лідера Директорії УНР С.Петлюри¹.

Поряд з опублікованими, у дисертації аналізуються документи, зібрані автором у центральних та обласних архівах України: Центральному Державному архіві вищих органів влади та органів управління України, Центральному Державному архіві громадських об'єднань України, Дніпропетровському, Миколаївському, Одеському, Полтавському, Харківському обласних державних архівах. Додатково мірою заповнити прогалини у джерельній базі дозволяє звернення до періодики 1917-1920 рр. Певні факти з історії змагань українських політичних партій за симпатії сільської молоді віднайдені у таких центральних та місцевих друкованих партійних органах, як "Боротьба" (Київ), "Революційна боротьба" (Миколаїв) — УПСР; "Робітнича газета" (Київ), "Воля" (Кам'янець-Подільський) — УСДРП; "Боротьбист" (Полтава), "Пролетарська правда" (Харків), "Боротьба" (Київ), "Трудове життя" (Київ) — УКП(б); "Червоний прапор" (Київ), "Робітнича газета" (Київ), "Червоний шлях" (Кам'янець-Подільський) — УКП та ін.

Автором критично вивчено і широко залучено матеріали більшовицької періодики. У ній виявлено напругу і гостроту боротьби КП(б)У та її молодіжної спілки — КСМУ за привернення на свій бік селянської молоді. У цих матеріалах також зустрічаються замітки про молодіжні спілки інших партій, з якими більшовикам доводилося вести боротьбу. Тому можна дізнатися не лише про діяльність більшовиків та їх молодіжної організації, але й про роботу тих молодіжних спілок, які складалі їм конкуренцію у боротьбі за сільське юнацтво.

Детальне опрацювання джерел та літератури, їх аналіз і узагальнення дає можливість висунути для захисту наступні положення:

1. В роки української революції 1917-1920 рр. політичним партіям для того, щоб привернути на свій бік найчисельніший клас — селянство, необхідно було заручитися прихильністю його найдинамічнішої і найреволюційнішої частини — молоді.

---

¹ Петлюра С. Статті. - К., 1993.

2. Однією з причин невдачі УПСР та УСДРП в українських визвольних змаганнях 1917-1920 рр. була недооцінка ними необхідності спеціальної організаційної роботи зі селянською молоддю, що привело до втрати цими партіями значної кількості потенційних союзників.

3. Організаційна діяльність УКП (боротьбистів) та УКП по створенню власних молодіжних організацій, відповідно КЮС та УКРЮС, довела, що сільська молодь охоче об'єднувалася у національних молодіжних спілках, звертаючи меншу увагу на їх політичне забарвлення, і те, що не було створено масової національної демократичної молодіжної організації, значно полегшило роботу більшовицьким агітаторам:

4. Тільки встановивши збройний контроль над Україною, більшовики змогли опанувати сільську молодь. Привернути на свій бік сільське юнацтво більшовикам вдалося завдяки вдалому поєднанню вмілої організаційної роботи з обманом та підкупом сільської молоді і застосуванню репресій до своїх політичних опонентів.

Наукова новизна теми дисертації полягає у тому, що автор вперше здійснює спробу комплексного дослідження боротьби політичних партій за сільську молодь у період української революції 1917-1920 рр. Це вимагає, з одного боку, переосмислення, уточнення та критичного аналізу вже опрацьованого дослідниками матеріалу який, в основному, стосується діяльності більшовицької партії по залученню на свій бік селянської молоді, а з другого, на основі документальних матеріалів у значній мірі вперше введених у науковий обіг — розкриття ще не вивчених сторінок діяльності в цій галузі УПСР, УСДРП, УКП(б) та УКП. Автором вперше у історичній науці простежено процес зародження та діяльності національних молодіжних спілок — НСДСМ, КЮС та УКРЮС.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, заключення, списку використаних джерел та літератури.

ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обгрунтовано актуальність теми, проаналізовано ступінь її розробки, сформульовано цілі і завдання, визначено хронологічні рамки, охарактеризовано джерела та розкрито наукова новизна дисертації.

У першому розділі “Ставлення політичних партій до сільської молоді в добу Центральної Ради (березень 1917 — квітень 1918 рр.)” дисертантом досліджується процес становлення політичних партій українських есерів і еседеків, а також партії російських більшовиків на Україні після повалення царського абсолютизму. Саме УСДРП та УПСР як провідні партії Центральної Ради та більшовики, які мали найбільший вплив у Раді Робітничих і солдатських депутатів, відіграли основну роль у змаганні за владу в Україні у досліджуваній період. Особливу увагу приділено порівняльному аналізу основних положень партійних програм, ідеологічних особливостей та соціального складу і чисельності згаданих партій, з'ясовано місце, яке відводилося проблемам українського села в їхній політиці.

Вирішення питання про владу в Україні залежало від того, за ким тіде основна маса її населення — селянство. Цією о'єктивною причиною було зумовлене розуміння важливості політичної роботи на селі як українськими есерами і еседеками, так і більшовиками. При цьому, на даному етапі жодною зі згаданих партій сільська молодь не виділялася як окрема категорія населення, серед якої варто було вести агітаційну та організаційну роботу.

На підставі аналізу фактів дисертантом було з'ясовано, що УПСР та УСДРП на досліджуваному етапі не виробили чіткої за змістом, формою та спрямуванням, політики стосовно сільської молоді. Серед основних причин, які вплинули на відсутність у цих партій цілеспрямованої молодіжної політики на селі, належить виділити

наступні. По-перше, за своїм віковим складом як керівні, так і рядові члени УПСР та УСДРП були людьми молодими, а це, на думку керівництва цих партій, робило недоцільним створення окремих молодіжних партійних спілок. По-друге, основні партійні кадри українських есерів і ескеків були задіяні в роботі по розбудові Української Народної Республіки. Це не залишало їм можливості для розгортання широкої агітаційної та організаційної роботи на селі. Що стосується УСДРП, яка в своїй діяльності ретельно дотримувалася принципів, вироблених європейською соціал-демократією, то серед керівництва цієї партії переважала думка про недоцільність втягування молодіжних організацій у політичну боротьбу.

За умов, коли українськими есерами та ескеками не проводилася цілеспрямована агітаційна та організаційна політика стосовно сільської молоді, діючими залишалися опосередковані методи впливу на цю категорію населення. В розділі наводяться численні факти того, що сільська молодь потрапляла у сферу впливу УПСР та УСДРП завдяки діяльності на селі "Просвіт", оскільки сільська інтелігенція, яка працювала в цих товариствах, як правило, поділяла політичні погляди саме вищезазначених партій. У сфері впливу УПСР та УСДРП перебувала і та частина сільської молоді, яка служила в українському війську. Але через відсутність чіткої політики з військового питання партії не використали повною мірою цієї можливості впливу на молодь.

Більшовики, незважаючи на свою етнічну чужорідність для українського села, у досліджуваній період отримали досить значну підтримку з боку українських селян. Причини цього дисертант вбачає у тому, що їх політика з аграрного питання та вимога негайного миру відповідали прагненням українських селян. На відміну від інших партій більшовиками була розроблена спеціальна політика щодо роботи з молоддю. Але незнання специфіки українського села, а також нестача кадрів агітаторів привела до того, що протягом даного періоду організаційна та агітаційна робота з молоддю проводилася більшовиками лише в містах України.

В розділі окреме місце відводиться аналізу форм агітаційно-масової роботи. Дисертант дійшов висновку, що на досліджуваному етапі найбільш ефективними були усні форми агітації, які давали можливість охопити і неписьменні верстви українського села. Однак, нестача кадрів агітаторів зумовила значне поширення друкованої агітації, зокрема періодики. Порівняльний аналіз преси показав, що більшовицькі видання, які в кількісному плані значно переважали видання УПСР та УСДРП, значно поступалися останнім у реальному впливі на українське селянство. При цьому ні серед більшовицької періодики, ані серед видань УПСР та УСДРП у добу Центральної Ради не було жодної газети, призначеної для молоді. Це підтверджує висновок, зроблений дисертантом, про те, що політичні партії у досліджуваний період не виділяли сільську молодь як категорію населення, серед якої варто вести цілеспрямовану агітаційну та організаційну роботу.

У другому розділі "Основні напрямки молодіжної політики партій на селі за часів Гетьманату та Директорії УНР (квітень 1918 - грудень 1919 рр.)" на тлі подітичних подій, які розгорнулися в Україні і, зокрема, в українському селі у добу Гетьманату (квітень - листопад 1918р.) та в період доби Директорії УНР з часу її встановлення до третього завоєвницького походу російської більшовицької армії на Україну (листопад 1918 - грудень 1919 рр.) висвітлюються характерні риси молодіжної політики більшовиків, УПСР і УСДРП та партій, що виникли з лівих фракцій двох останніх — боротьбистів та улапистів, показана їх боротьба за вплив на сільську молодь.

У цьому розділі дисертації показано, що УСДРП та УПСР центральної течії використовували юнацькі спілки у період діяльності в антигетьманському підпіллі і особливо під час повстання проти Гетьманщини. Однак, після встановлення режиму Директорії і переходу влади значною мірою у руки саме цих двох партій, вони повністю зосередилися на державотворчій діяльності. Нестача політично вишколених кадрів у рядах українських есерів і еседеків, які змушені були заповнювати своїми політичними провідниками всі основні державні

пости, не залишала можливості для проведення широкої політичної роботи в масах. Не виділяючи сільську молодь, як особливу суспільну категорію серед якої варто проводити спеціальну агітаційну та організаційну роботу, УПСР та УСДРП досягали певного впливу на неї, проводячи агітмасову роботу серед бійців повстанських загонів та регулярної армії УНР, які склалися переважно із сільського юнацтва, а також використовуючи традиційні форми агітації у селянському середовищі — шляхом поширення “Просвіт” та читалень.

Дисертантом показано, що радикалізація мас, яка відбувалася в процесі громадянської війни у поєднанні з прагненням національного визволення, привела до появи українських національних партій, що послуговувалися комуністичною ідеологією — боротьбистів та УСДРП-незалежних (згодом — укаїстів). Націонал-комуністи багато у чому копіювали форми агітаційної роботи більшовиків. Вони запозичили ідею створення масових молодіжних спілок. Однак, оскільки боротьбисти і меншою мірою “незалежники” зберігали тісні зв’язки з українським селом, вони почали поширювати діяльність своїх молодіжних організацій (відповідно — КЮС і НСДСМ) і серед сільської молоді. Особливо великим впливом серед сільського юнацтва користувалася КЮС, діяльність по створенню якої стала одним із головних напрямків ідеологічної роботи партії боротьбистів. Відсутність в Україні у цей період масових юнацьких організацій націонал-демократичного напрямку привела до того, що до КЮС часто вступали навіть ті юнаки, погляди яких збігалися з політичною доктриною націонал-комуністів тільки з національного питання. А тому молодіжна організація партії боротьбистів виявилася “правішою” за саму партію.

У період другого завойовницького походу більшовиків на Україну проти них повернулося вістря могутнього повстанського руху українських селян, який вигнав їх з України. Російські комуністи остаточно зрозуміли, що для завоювання України необхідно заручитися підтримкою села і в першу чергу його найрадикальнішої частини — молоді. Інструментом впливу партії більшовиків на молодь мала стати Комуністична спілка

молоді. Проте Перший з'їзд КСМ (26 червня 1919 р.) об'єднав у лавах нової організації тільки міське юнацтво. У дисертації доведено, що більшовикам не вдалося досягти у 1919 році скільки-небудь значного впливу на сільську молодь. Це пояснювалося, передусім, нестачею національних кадрів агітаторів та неможливістю їх доступу в українське село. Тому політична діяльність КП(б)У серед сільського юнацтва, як і взагалі в українському селі, продовжувала будуватися майже виключно шляхом поширення гасел, постанов та декларацій без урахування національних та вікових особливостей.

Автор дійшов висновку, що 1919 рік виявився переломним в усвідомленні політичними партіями важливості ролі сільської молоді для реалізації їх планів та програм, але безпосередньо серед сільського юнацтва широку агітаційну та організаційну роботу у цей період змогла розгорнути тільки партія боротьбистів.

У третьому розділі "Боротьба політичних партій за сільську молодь в умовах утвердження більшовицького режиму в Україні (грудень 1919 - 1920 рр.)" аналізується діяльність більшовиків та їх політичних опонентів — українських есерів і есдеків центральної течії, боротьбистів та укапістів по залученню на свій бік сільського юнацтва. На даному етапі своєї діяльності партії опинилися в дуже неоднакових умовах — більшовики, збройно установивши політичний диктат в Україні, усували з політичної арени своїх супротивників або силоміць, як вони це зробили з УПСР та УСДРП, або за допомогою політичних заходів: боротьбисти самоліквідувалися, влившись в КП(б)У, а укапіети, внаслідок малочисельності і відсутності широкої соціальної бази та політичного тиску з боку більшовиків не змогли скласти серйозну конкуренцію російським комуністам.

1920 рік став вирішальним у боротьбі політичних партій за сільську молодь. Найактивнішу роботу по приверненню на свій бік сільського юнацтва почали більшовики. Програма переходу до реальної активної агітаційної та організаційної роботи серед сільської молоді в діяльності цієї партії було проголошено на Другому з'їзді КСМУ (11 — 16 травня

1920 р.). При цьому більшовиками широко використовувалися такі прийоми та форми роботи, як безпартійні юнацькі конференції, створення селянських спілок молоді з наступним перетворенням їх в осередки КСМУ, залучення сільської молоді до роботи в державному апараті, встановлення партійної монополії КП(б)У в освітній сфері. Значну роль при цьому відіграло лицемірство більшовицької пропаганди, яка використовувала юнацький максималізм і невміння сільської молоді розрізнити за демагогічними заявами більшовиків їх справжню суть. Значно полегшувало завдання КП(б)У по залученню на свій бік сільської молоді і те, що всі інші партії, за винятком укапістів та боротьбистів, які були схильні до угоди з більшовиками, практично не проводили роботи з сільською молоддю.

В молодіжній політиці боротьбистів та укапістів спостерігається чимало спільного з діями більшовиків. Подібними були і методи партійного впливу на сільську молодь. Однак, боротьбисти та укапісти наголошували, що їх спілки є передусім спілками національними, хоча і не націоналістичними. Вони підкреслювали, що їх молодіжні організації — КЮС та УКРЮС — незалежні від чужоземних сил, тоді як КСМУ є організацією російською і зросійщеною, яка підпорядковується вказівкам з Москви. Те, що молодіжні спілки боротьбистів та укапістів носили підкреслено національний характер привернуло до їхніх лав чимало сільської молоді, але ідейний крах боротьбизму та злиття УКП(б) з більшовиками привели до ліквідації КЮС, а УКРЮС вдалася до агітації серед сільського юнацтва надто пізно — за умов повного панування в Україні більшовиків, які не дозволили укапістам широко розгорнути агітаційно-пропагандистську роботу.

У висновках узагальнено результати дослідження, вказано на теоретичне і практичне значення дисертації.

**ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ
ВИКЛАДЕНІ У НАСТУПНИХ ПУБЛІКАЦІЯХ АВТОРА:**

1. Вивчення життя та діяльності політичних діячів у шкільному курсі історії СРСР (період ХХ ст.) (Матеріали на допомогу вчителям). — Львів, 1990. 3,5 др.арк. У співавторстві; авторських — 0,25 др.арк.
2. Боротьба політичних партій за молодь України у роки громадянської війни // Вісник Львів. ун-ту. Серія сусп. наук. — Львів: Світ. — 1992. — Вип. 30. — С.65-70 (У співавторстві з Я.Маликом).
3. Згоди ніхто не питав... (З історії товариства "Просвіта") // Просвіта. — 1992, листопад. (У співавторстві з Я.Маликом). — 0,5 др. арк.
4. Молодіжні організації на Україні в роки громадянської війни // Історія суспільних рухів і політичних партій на Україні (ХІХ ст. — 1920 р.). — Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1993. — С. 87-95.
5. Преса ЗУНР як історичне джерело // Міжнародна наукова конференція, присвячена 75-річчю Західно-Української Народної Республіки 1-3 листопада 1993 р. Матеріали. — Івано-Франківськ, 1993. — С.102-104.
6. Українська державність у період Директорії // Вол Б.Д., Малик Я.Й., Танчин І.З., Чуприна В.М. Боротьба за державність України (1917-1993). — Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1994. — С. 42-59.
7. Місце і роль молоді в діяльності УПСР та УСДРП періоду української революції // Студії Політологічного Центру "Генеза". — 1995. — №1. — С. 63-68.

Танчин И.З. Деятельность политических партий Украины среди сельской молодежи в период освободительной борьбы 1917-1920 гг.

Диссертация на соискание научной степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01 — История Украины. Институт украиноведения им. И.Крипякевича Национальной академии наук Украины. Львов, 1995.

Защищается текст диссертации, содержащий исследование борьбы политических партий Украины за сельскую молодежь, формы и методы их деятельности в молодежной среде. В диссертации поддано критическому анализу уже исследованную деятельность партии большевиков по привлечению на свою сторону сельской молодежи, а также раскрываются еще неизученные страницы деятельности УПСР, УСДРП, УКП(б) и УКП в этом процессе.

I.Z. Tanchyn. Ukrainian political parties' activity among rural youth in the period of liberation struggle of 1917-1920.

The text of the dissertation contains research on the struggle of political parties of Ukraine for rural youth, as good as methods and forms of its activity in the youth environment.

The author gives critical analysis of existing researches of Bolshevik party's activity in engaging the rural youth, and also opens unknown pages of activity of Ukrainian Party of Socialists-Revolutionists, Ukrainian Social-Democratic Labour Party, Ukrainian Communist Party (Borot'bists), and Ukrainian Communist Party in this process.

Ключові слова: українські визвольні змагання 1917-1920 рр.; політичні партії України; сільська молодь; молодіжні організації.

442592

Ав 33.037
Ав 33.037

Підписано до друку 28.09.95 р. формат 60x84/16. Папір газетний. Друк. офсетний, умови. друк: л: 1,5. Тираж 100 екземплярів. Зам. 2323.

Комітет у справах преси та Інформації. 290006, Львів, Підвальна, 3.
292010, Перемишлянська районна друкарня. м, Перемишляни, Полтова, 2.